

Az erdélyi magyarok nemzetről szóló reprezentációi

A tanulmány az erdélyi magyarok nemzeti hovatartozásról, csoportthatárokról, hazafogalomról, előítéletességről, etnocentrizmusról, az érzelmi viszonyulások megélésének módjáról alkotott reprezentációit elemzi, minőségi módszerrel. A fókuszcsoporthoz tartozók elemzése során három kérdésre kerestük a választ. Az első, hogy milyen nemzethatárokat jelölnek meg, milyen értelmezést adnak a nemzethez való tartozásnak. A második, hogyan nevezik meg a hazájukat, és ehhez milyen értelmezéseket kapcsolnak. A harmadik, a Magyarországhoz való viszonyulásuk módját, jellegét kutatta. A válaszok alapján az erdélyi magyarok nemzetről, nemzeti hovatartozásáról alkotott képéről két markáns nemzeti diskurzust különítünk el: az esszencialista-radikális, valamint a kvázi-primordialista, mérsékelt diskurzust, amelyek a mindennapokban bizonyos szintig keveredhetnek.

Veres Valér – BBTE Szociológia Tanszék, Kolozsvár

BEVEZETŐ

A nemzeti hovatartozásról, a csoportthatárokról, a hazafogalomról, az érzelmi viszonyulások megélésének módjáról 2009-ben fókuszcsoporthoz tartozók kutatást végeztünk Erdélyben. Korábbi kérdőíves vizsgálatok során ugyanis maradtak olyan megválaszolatlan kérdéseink az erdélyi magyarok nemzeti és állampolgári identitásával kapcsolatban, amelyeket interaktív, minőségi módszerekkel kívántunk feltárni. Összesen hat helyszínen végeztünk fókuszcsoporthoz tartozók interjút Erdély magyar lakta vidékein a Kárpát Panel kutatás keretében¹. A tíz fókuszcsoporthoz tartozók helyszínének, részvevőinek kiválasztásakor figyelembe vettük a regionális eloszlást, a nemzet, életkort, településtípust és iskolai végzettséget. A magyar nyelven zajló fókuszokon nyolc-kilenc fő vett részt, és átlagosan két órát tartott.

E tanulmány a fókuszcsoporthoz tartozók vizsgálat átfogóbb kérdésköréből egy kisebb rész gyorseselemzését tűzte ki célul, amely alapján három kérdéscsoportra kerestük a választ.

Az első, hogy milyen nemzethatárokat jelölnek meg, milyen értelmezést adnak a nemzethez való tartozásnak.

A második, hogyan nevezik meg a hazájukat, és ehhez milyen értelmezéseket kapcsolnak.

A harmadik, hogyan viszonyulnak Magyarországhoz.

Az elemzés fogalmilag a korábbi kutatásaim során kialakított elméleti háttérre épül (Veres, 2005, 2008a), ezért csupán a legfontosabb felhasznált fogalmakat tekintjük át. A nemzetet, mint társadalmi nagycsoportot Benedict Anderson (1994) nézetei alapján „elképzelt közösségek”-ként fogjuk fel, eszerint a nemzeti csoporttagság lehetővé teszi más csoport-hovatartozások vállalását is.

Nemzeti identitásnak azt a kollektív kialakult, affektív és kognitív elemekből álló tudáskészletet és beállítódást tekintjük, amely a nemzeti ideológia társadalmi működésének eredménye, és a modern társadalmi csoportok kötődéseinek egyik legfontosabb formáját jelenti.

¹ A kutatás jogtulajdonosa a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, a terepmunkában részt vettek a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai. A fókuszcsoporthoz tartozók kutatás a Szülőföld Alap, a tanulmány pedig a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával készült.

Aszerint, hogy a nemzeti ideológia az állampolgárság vagy a nyelvi-kulturális együvé tartozás eszméjén alapul, megkülönböztetjük a kultúrnemzeti és az államnemzeti identitástudatot (lásd Hobsbawn, 1990), és ezek társadalmi megnyilvánulásait keressük, vizsgáljuk.

Ugyanakkor, kisebbségi helyzetben ez az elhatárolás nem annyira egyszerű, hiszen megfigyelték, hogy vannak esetek, amikor valaki egyszerre két nemzethez tartozónak érzi magát, mert kisebbségi helyzetben a különböző kultúrnemzeti és állampolgári identitáselemek kiegészítő funkciókat is betölthetnek. Ez gyakran előfordulhat egy olyan identitásmezőben, amely – amint arra Brubaker is utal – három ideológiai forrás: a többségi állam, a kisebbségi közösség vezetői és a kultúrnemzeti „külső anyaország” államának ideológiai összehatásaiból táplálkozik (Brubaker, 1996: 60–69). Csepeli szerint nem ritka, hogy egy személy két nemzeti kategória hatálya alá tartozzon, ha a kategóriák között dimenzionális különbség van, vagyis az egyik hovatarozás kulturális, a másik állampolgári vonatkozásban érvényes, éppen úgy, mint a magyar kisebbségek helyzetében (Csepeli, 1992: 35). Az erdélyiek válaszait azért sem tarthatjuk rendhagyónak, mert például Magyarországon is a nagy többség 78-80 százalékban mind a határon túli magyarokat, mind pedig a magyarországi kisebbségeket a magyar nemzet részének tekinti (lásd Papp Z., Veres, 2007).

Az adatgyűjtés során nem csupán a nemzetre vonatkozó tudáshalmaz legegyszerűbb elemeire, a nemzeti név által teremtett szimbolikus univerzum jelentéseire (a haza, nemzeti szimbólumok stb., lásd még A. D. Smith, 1991) kérdeztünk rá, hanem sort kerítettünk a csoporthatárokat jelölő tipizációkra, és a csoportviszonyok értelmezéseinek feltérképezésre is.

Az erdélyi magyarok – mint társadalmi csoport – meghatározását a Horváth István féle *nemzeti kisebbség* értelmezés mentén ragadjuk meg, amelynek lényege, hogy a már korábban nemzetivé alakult, etnokulturális öntudatú, de a határváltozásokkal más többségi nemzethez tartozást megtapasztaló csoportok alárendelt helyzetbe kerültek (Horváth, 2006).

A minőségi módszerekre épülő vizsgálat lehetőséget ad arra, hogy a nemzeti ideológia társadalmi működésének módozatait megragadhatjuk, vagyis az Erdélyhez kapcsolódó különböző történelmi események értékelésére, a magyarság szerepének megítélésére stb. vonatkozó különböző narratívákat megismerjük.

Általános tézisünk, hogy az identitásnarratívák kialakulása mögött az ellentmondásos nemzeti és ideológiai tudástartalmak társadalmi működésének eredményét látjuk, emiatt az Erdélyhez kapcsolódó különböző történelmi események értékelésére, a magyarság szerepének megítélésére stb. – különböző narratívák alakulnak ki. Ezek az ellentmondásos ideológiai tudástartalmak annak függvényében jelentenek problémát az egyénnek, hogy mennyire jutottak el hozzá a nemzeti ideológiák különböző értelmezései. Mivel az ideológiai ismeretek szintje összefüggésben áll az iskolai végzettséggel, ez a tudás hierarchikusan rétegződve jut el a társadalom különböző rétegeihez.

A továbbiakban a bevezetőben megjelölt kérdések mentén elemezzük az empirikus anyagot, anélkül, hogy annak minden dimenzióját e tanulmányban kimerítenénk.

NEMZETHATÁROK. AZ ERDÉLYIEK A MAGYAR ÉS/VAGY A ROMÁN NEMZET RÉSZEI?

Mint az elméleti részben tárgyaltuk, az erdélyi magyarok, akárcsak általában a kelet-európai népek, nemzettudatukat tekintve a kultúrnemzeti koncepciót részesítik előnyben. Ezt már Brubaker és társai is megfigyelték Kolozsváron egy másik kutatásban, hogy akik a *magyar* etnikai

kategóriával azonosultak, értelemszerűen a magyar etnokulturális nemzet részének is tekintették magukat, a magyar anyanyelvűek közösségét értve alatta (Brubaker et alii, 2006: 14). A fókusz-csoportos kutatás alapján azt mondhatjuk, hogy fogalmi értelemben, különösen az érettségizett és felsőfokú képzettséggel rendelkezők esetében ez az etnokulturális csoportthár-kijelölés még inkább kihangsúlyozódik, elválasztva a nemzet fogalmát bárminemű állampolgári koncepciótól. Íme egy párbeszéd részlet:

[Téma: az erdélyi magyarok a magyar nemzet részét képezik-e?]

A6. *Feltétlenül. Szerintem is. (Nagyvárad, értelmiségi egybehangzó vélemények, 6).*

Az állítás azonban árnyalódik, mivel a válaszadók körében árnyalódik az etnokulturális alapon meghatározott, ún. „egységes magyar nemzet” eszméje azáltal, hogy az erdélyiek sajátos különállóságára is rámutatnak:

A6. Erdélynek, azért ha nem is mindig, de azért igen-igen külön történelme volt, amihez mi nem biztos, hogy hozzátartozunk az Erdély történelméhez, de mivel a határ így alakult, mi ide csatlakoztunk. (Nagyvárad, értelmiségi, 6)

A válaszadók a *román* kategóriát nem tartják magukra nézve érvényesnek, csupán a *román állampolgár* kategóriát. A fókuszbeszélgetésekben felmerült, hogy Romániában a nyilvános térben, különösen a központi elektronikus médiában az állampolgárságot leegyszerűsítik, és egyszerűen csak románokról beszélnek (és nem román állampolgárokról), ez pedig zavarónak számít a magyarok számára. Erre a jelenségre Brubaker és társai is rámutattak, hogy míg az erdélyi magyarok számára az etnokulturális, állampolgári és területi identifikáció differenciált, addig az erdélyi románok számára ezek inkább összemosódnak (Brubaker et alii, 2006, 1010: 230)

Íme, az egyik nagyvárosi értelmiségi kijelentése, amivel a beszélgetőtársai egyetértettek:

„A5: Engem, személy szerint zavar az, hogy például, (...) nem tesznek különbséget az állampolgárság és a nemzetiség között. Ez engem, személy szerint zavar. Ennek ellenére, nem tartom szégyennek azt, hogy román állampolgár vagyok.” (Kolozsvár, értelmiségi, 5)

Az arra a kérdésre vonatkozó válaszok, hogy az erdélyi magyarok a román nemzet részét képezik-e, az értelmiségi diskurzusokban először egyértelműen nemlegesek, később ezt árnyalják, de alapvetően csak a román állampolgári közösség részének tartják az erdélyi magyarokat. Íme, egy másik beszélgetés-részlet Kolozsvárról:

(Az erdélyi magyarok a román nemzet része?)

A1. Nem. A2. Nem képezik a részét. A4. Soha nem is képezték szerintem.

A6. A közeljövőben esetleg. Persze, elfogadhatjuk egymást és el is fogadjuk, mert ez a helyzet, az lenne a jó, ha még jobban elfogadnánk egymást (...). Ennek a kutya-macska barátságának – vagy minek – a történelem folyamán kialakultak bizonyos...[...] előítéleteknek is nevezhetjük, vagy nem csak előítéleteknek, vagy jogos egymással való nézeteltéréseknek. (Kolozsvár, egybehangzó értelmiségi vélemények)

A román nemzethez tartozásnak egy affektív érvelése is megjelent:

[Azt hangsúlyozza, hogy a román nemzethez tartozás nem azonos jellegű a magyarral, nincs érzelmi töltete] De nem így van? Hát érzelmileg beletöltődik az ember, mert hát magyar, mert magyarnak vallja magát. A román himnusz nekem semmit nem mond. Tisztelem én a román törvényeket, de én nem érzem... (Nagyvárad, értelmiségi)

Egy falusi fókusz során vita alakult ki arról, hogy az erdélyi magyarok és a magyarországiak egy nemzet-e, és ezt hogyan is kell érteni. A beszélgetés során kialakult végül egy „közmegegyezés”, hogy az erdélyi és magyarországi magyarok egyaránt a magyar nemzet tagjai, ám az oda vezető érvelések rámutatnak arra, hogy a diskurzív szint alatt eltérő attitűdök vannak, a többség számára az erdélyi magyarok mint saját csoport jelenik meg, elkülönítve a magyarországitól. Íme, egy interjúrészlet:

A2: Szerintem nagy különbség van, mert pl. a magyarországiak az erdélyieket, nem tekintenek minket magyarnak, ők azt mondják ránk, hogy románok vagyunk, akkor itteni magyarok is, pl. akik már Erdélyen kívül laknak, azok már annyira nem tartják be a magyar hagyományokat... nem is beszélnek olyan helyesen magyarul, pl. ilyenek a csángók. A Havasalföldön is pár magyar még van, de azok már erősen, inkább átrománosodnak (Mezőbánd, értelmiségi)

A3: szerintem a „magyar” fogalmat keretesen kell érteni, tehát a magyar az magyar, az éljen Romániában, akárhol, világszerte... és van erdélyi magyar, van magyarországi magyar, s van az elszórtág: a csángók – ahogy mondtad –, élnek még magyar csoportok, de a különbség az nagy, az biztos. (Mezőbánd, értelmiségi)

A4: [...] Jó, de te ha már azt a nyelvet beszéled, amit az a nemzet. Szerintem már oda tartozol, attól függetlenül, hogy befogadnak vagy nem. **A3:** Az erdélyiek, a magyarországiak ugyanazt a nyelvet beszélik, de ők befogadtak-e minket, hogy annak a nemzetnek legyünk a tagjai? **A4:** De itt most arról van szó, hogy a magyar nemzet, hogy most te a magyar nemzethez tartozol. **A1:** Ők is ugyanúgy a magyar nemzethez tartoznak, csak ők azt nem akarták elfogadni, hogy mi Magyarország állampolgárai legyünk, de attól még azt elfogadják, hogy mi is ugyanúgy magyarok vagyunk.

A3: Hát jó, de ez nekünk nem esett jól. (Mezőbánd, alacsony iskolázottságúak, fókuszrészlet)

Az alacsony iskolázottságúak körében ez a román nemzethez való tartozás kérdése már ambivalensebben nyilvánul meg, főleg azért, mert itt a nemzet kulturális és állampolgári koncepcióinak előzetes ismerete korlátozottabb volt, így az etnokulturális nemzet és az állampolgárság fogalma nem vált el világosan.

A nem értelmiségi fókuszbeszélgetésekben, a román nemzetségtől való – máshol is megfigyelt – kategorikus elkülönülést lényegesen árnyalják, először azzal, hogy a nemzetséget állampolgárságnak nevezik, de aztán tartalommal is megtöltik. Rámutatnak arra, hogy „szellemi, politikai és földrajzi” egységben élnek a románokkal, a román nemzettel, és bár a román nemzeti szimbólumok nem mozgatják meg érzelmileg őket, a válaszadók egy része (a későbbiekben kifejtett tipológiában nevezzük „mérsékeltnek”) a román politikai intézményrendszer résztvevőiként elfogadja a román politikai nemzethez tartozást, de hangsúlyozza, hogy érzelmileg ez lazább kötődés, mint a magyar nemzethez:

[Téma: a román nemzetnek tagjait képezik-e az erdélyi magyarok?]

A1: Inkább mondjuk úgy, hogy állampolgárok vagyunk.

A2: Az ünnepeiket, azért általában, ahogy én tudom, a magyarok nem ünneplik meg. Augusztus 20-át mindenki, szerintem minden magyar egy kicsit ahhoz alkalmazkodik, úgy nézi a tévét, úgy viselkedik, de amikor pl. december 1, annyi, hogy örvendsz mikor meg van adva szabad napnak az iskolában, egyetemen, de valahogy nem az a vonzódásod, hogy ünnepelj, meg ilyenek, szerintem nincs olyan kedvük.

A4: *Maga az is, hogy a román nemzetnek teljesen más a történelme a miénkhez képest. Nekik teljesen más szokásaik vannak, [...] nem tartozunk mi ahhoz a nemzethez, mert egyszerűen teljesen más a kultúránk.*

A2: *Azok a tényezők is fellépnek, hogy mit tudom én, szellemileg, politikailag, földrajzilag, mert azt is kell venni, hogy földrajzilag ide tartozol, mert itt vagy Romániában, politikailag sok magyar oda tartozik, mert nem magyar pártban van, hanem benne van egy román pártban.*

A4: *Jó, de ezt hogy földrajzilag, ezt úgy megcáfolnám, mert lehet, hogy ...ne menjünk Amerikába csak Angliába, tehát ott is vannak magyarok...*

A2: *Jó, hogy földrajzilag így-úgy, de te, lelked szerint nem tartozol oda.*

A3: *Lelkileg nem, de beszélünk, földrajzilag. Itt vagyunk, igaz, Romániában? Aztán megcáfolni nem lehet. Politikailag, hányszor van, hogy vérbeli magyar és román pártnak a tagja. Erről nem tehetnek, mert sokan átállnak azért is, mert jobban érvényesülnek. Megélhetőség, és ez a gyenge pont, de nincs mit csinálni, sokan megcsinálják azért, hogy legyen egy jó életük. Pl. ha nincs annyira magyar közösség, nem tudták, akkor nem is törődik annyira. Mert egy bukaresti magyarnak könnyebb átállni, mint itt, mert itt... ...de ott, akít nem ismernek sokan, és a megélhetésért, azért az ember mindent megcsinál. (Mezőbánd, fókuszrészlet, 2)*

Az erdélyi magyarok számára tipikusan disszonáns helyzet, amikor sportvetélkedőkön Románia és Magyarország válogatottai játszanak, ekkor a nemzeti lojalitásuk, a területi-állampolgári kötődés és az etnokulturális-érzelmi kötődés konfliktusba kerülhet. Itt kihangsúlyozódik a magyar etnokulturális kötődés primátusa, de a román sportolókvaló azonosulás is megjelenik a válaszadók identitásában, viszont nem egybehangzó véleményként, hanem mint ami megosztja, vitát ébreszt a résztvevők körében. Íme, hogyan vélekednek egy székelyföldi megyeszékhelyen:

[A kérdés az volt, hogy kinek drukkolnak?]

5f: Kategorikusan a magyar csapatoknak.

1f: De volt időszak, amikor a román csapatban külön székely sor volt, akkor (...)

5f: Egyedi esetek...

2f: Tehát eldöntöttük, hogy mindenképpen a magyarok... Én is azt mondom, hát a magyar-románnal játszódik, hát akkor csak a magyarnak drukkolok. De hát ha játszik a román másvalakivel, akkor tehát csak a románnak drukkolok. Persze, mert hát elvégre itt lakunk, tehát.

1f: Igen, de hát én sok embert ismerek, aki mondjuk, egy román-magyar meccsen a románoknak drukkol.

2f: *Hát olyan nem létezik magyar embernél... Többen is: De van, persze van... (Csikszereda, beszélgetés-részlet)*

A SAJÁT CSOPORT DISKURZÍV MEGFOGALMAZÁSA

A kialakult beszélgetések során egyértelműen körvonalazódik, hogy viszonylag erős magyar etnocentrikus diskurzus létezik az erdélyi magyarok körében, amelyben a kultúrnemzeti diskurzusokra jellemző minden elemet fellelhetjük: a magyarság múltbeli pozitív szerepét, és a rivális referenciacsoport (románok) negatív történelmi szerepét hangsúlyozzák. A saját nemzet történelmi nagyságát, küldetészerű „tetteit” vázolják, a saját nemzeti kultúra és képviselőinek

nagyszerűségét ecsetelik, mindezek a nemzeti büszkeség alapját képezik. A múltban egységesen szemlélt *magyarság* kategória már egyesek számára megosztódik a jelenkori magyarországi többségre és a nemzeti kisebbségi közösségre, valamint a politikai viták és szimpátiák is szerepet kapnak. Itt már a szociálpszichológiai értelemben vett saját csoport leszűkül a kisebbségi közösségre, bár viták megjelennek a magyarországi magyarok megítélésében, és ezáltal a saját csoport határainak megjelölése sem egységes.

A3: *Szerintem egy jó dolog, hogy magyar legyél, mert azért a magyar nép mindig is megállta a helyét, pl. a háborúban is, a világháborúban mindig, ha kiálltak egy mellett, ott maradtak, nem mint pl. a románok is, hogy nem tartották be a szavukat, mert mi pl. általuk buktunk nagyon sokat. Mert ők, ha itt maradnak mellettünk, ahogy volt eleinte, nem lettek volna ilyenek, de ők csalók és ilyenek voltak mindig, s azok is maradnak.*

A4: *Mikor arra gondolok, hogy magyar vagyok, akkor büszkeség tölt el legfőképpen, mert viszonylag kisebbségben vagyunk a világban, és mégis képesek vagyunk megállni a helyünket. És nagyon sok mindenben segítettünk, mert híres költőink vannak, tudósaink, meg minden, s maga a történelem során is mindig kiálltunk a magunk igazáért, úgy amennyire...*

A3: *Én a jelenlegi magyarságra viszont egyáltalán nem vagyok büszke, büszke vagyok az előttünk levő magyarságra, tehát úgy, ahogy elmondtuk: a költők, történelemben is megálltuk a helyünket; szerintem fontos tényező voltunk annak idején Európában. Európa földrajzi, politikai térképét is befolyásoltuk. Mert a miénk volt, tény és való, a Trianon, a Kárpát-medence, ugyanakkor neves embereink vannak. Igen Attila, Szt. István, aki behozta a katolikus vallást ide a Kárpát-medencébe. Meg úgy költő: Petőfi... (Mezőbánd párbeszéd)*

2. MIT TEKINTENEK HAZÁJUKNAK? ROMÁNIA MINT HAZA?

A korábbi (2007. évi) kérdőíves vizsgálat alapján tudtuk, hogy a válaszadók többsége Erdélyt, illetve Romániát nevezte meg hazának (lásd Veres, 2008b). A fókuszcsoportok alapján, azon túlmenően, hogy nevezik meg a hazájukat, megvizsgáltuk, hogy miért azt választották és hogyan kontextualizálják a haza fogalmát, milyen kognitív és affektív értelmezéseket fűznek hozzá.

A kérdés azért érdekes, mert a kutatásunk szerint az erdélyi magyarok nemzettudata fogalmi értelemben mondhatni „vegytisztán” kultúrnemzeti, azaz az etnikai származás, a közös nyelv és kultúra ismerete képezi az alapját a nemzethez tartozásnak. Viszont a válaszadók többségének a hazája ilyen értelemben nem illeszkedik a klasszikus kultúrnemzeti sémához, hiszen a magyar nemzethez tartozás érzése nem társul a Magyarországot, vagy a történelmi Magyarországot hazaként valló reprezentálással. A *haza* fogalmi tisztázása a *szülőföld* fogalmával párban tehető meg. Alanyaink egy jelentős része a két fogalmat el tudta határolni, a *szülőföld* szorosabban kötődik a születési helyhez, és földrajzi értelemben szűkebb, kisebb egység, míg a haza az gyakrabban tágabb kategória, egy ország vagy országrész. A válaszadók egy másik csoportja számára viszont a két fogalom egybeesik, vagy legalább is nem határolódik el egyértelműen. Tovább árnyalja a kérdést, ha valaki viszonylag távol él születési helyétől, ekkor a fogalmak tartalma módosulhat a többi válaszadóhoz képest.

Íme, az ide vonatkozó interjúrészletek:

[A kérdés az volt, hogy mit tekint hazájának?]

A2: Erdély. Tehát mindenképpen Erdély, én gondolkodtam az előbb is, csak még egy pillanatra térek ki, nekem nincs magyar igazolványom. (Marosvásárhely, 2.)

A4: *Romániában levő Erdély. A3: De mikor az ember arra gondol, hogy magyar világban született, más is lehetne... (Kolozsvár, értelmiségi)*

Tehát a szűkebb haza az a szülőföld, ahol születtem, ahol élek, és annak a környéke. Aztán van úgymond egy második része ennek a dolognak, az már azt mondom, hogy a Székelyföldet foglalja magába és Biharországot, ami már mondjuk, eléri Debrecent is, és Magyarországnak ezt a részét is, ami még úgy...(Nagyvárad, értelmiségi, 5)

A2: Székelyföld. A9: Maga a város, ahol lakok. A3: Háromszék. A1: Erdély. A4: Erdővidék. A6: Erdővidék?: Erdély. A8: Erdély. (Sepsiszentgyörgy, fókusz)

A8: Talán a szülőföld, ha nem is haza, hanem volt haza, az bizonyos dolgok miatt kedves, és jó érzés tölti el az embert, ha rágondol, mint hely, ahol született. (Sepsiszentgyörgy, értelmiségi, 8)

A3: *Hát Erdély nekem. A1: Én azt akartam, hogy nekem, jó hogy szívem szerint Erdély lenne, de ha az eszemre hallgatok, akkor Románia, tehát nem mondhatjuk ezt, hogy Erdély egy autonóm terület, s akkor nem mondhatom... A3:Hát nem mondhatjuk el, de akárhol elmondod, hogy Erdély szerintem tudják, hogy... A1: Igen, én is elmondom: Erdély, s utána hozzáteszem azt, hogy Románia. (Mezőbánd, értelmiségi)*

A válaszadók tehát Erdélyt, illetve Romániát nevezték meg elsősorban hazájuknak, akárcsak a kérdőíves felmérés során, illetve Kovászna és Hargita megyékben még megjelent a Székelyföld is. A válaszokat elemezve azt mondhatjuk, hogy az Erdély/Románia válaszvariánsok a legtöbb esetben nem egymás alternatívái, hanem kiegészítő kategóriák: emocionálisan inkább Erdély jelenti a hazát, míg Románia mint ennek kognitív kiterjesztése, általánosítása, „legitim” megfogalmazása, hogy külföldiek előtt is érthető legyen. Néhány válaszadó meg is érveli, hogy mivel Erdély nem autonóm, nem képez politikai-adminisztratív entitást, ezért Romániát is hozzáteszik a válaszhoz, mivel Erdély Románia része.

A haza fogalmát nem kognitív, hanem affektív módon írta le egy válaszadó, rámutatva, hogy a nemzeti kisebbségi számára a haza homályos fogalom is lehet, kognitívan nem írható pontosan le:

A8: Én úgy érzem, hogy nagyon sokunkban a haza belül van. Nem lehet így megnevezni, hogy most eddig tart, vagy hogy...(Sepsiszentgyörgy, értelmiségi, 8)

3. MAGYARORSZÁG MINT HAZA VAGY ANYAORSZÁG?

Az erdélyi magyar nemzeti identitás egyre inkább sajátosan határozódik meg, bár létezik az egységes Kárpát-medencei magyar nemzettudat, ennek nem képezi központi részét a Magyarországgal való azonosulás. Alanyaink nagyobb része kategorikusan kijelentette, hogy Magyarország számukra nem haza. Egy kisebb részük még „anyaországnak” sem ismeri el, ebben megoszlanak a vélemények. Ennek hátterében elsősorban az áll, hogy a sok évtizedes történelmi különfejlődés során kölcsönösen különbözőnek érzékelik a magyarországiak és az erdélyiek egymást. Ennek egy további aspektusa, hogy az időközben Magyarországon kifejlődött, és meglehetősen elter-

jedt a túlnyomórészt állampolgárság-alapú nemzeti identitás (a kérdőíves vizsgálatunk alapján Magyarország népességének mintegy felét jellemzi, lásd Veres, 2008a). Az alanyaink egybehangzó percepciója szerint Magyarországon a romániai magyarokat időnként „lerománnozzák”, állampolgárságuk alapján románnak nevezik. Az erdélyi magyarok ezt sérelemként élik meg, mivel ezáltal a magyarországi magyarok olyan csoporttharókat jelölnek ki, amelyek alapján a *magyar* kategóriából az erdélyi magyarok kiszorulnak. Az ehhez kapcsolódó értelmezések alapja, hogy az erdélyi magyarok Erdélyben 1920 óta ragaszkodtak magyar identitásukhoz, annak ellenére, hogy választani lehetett a románná válás és a magyar identitás megőrzése között. A kisebbségi magyarok azt várják el, hogy Magyarországon ezt „értékeldjék”.

Íme, a különböző városokban végzett fókuszcsopórtokban elhangzott beszélgetés-részletek:

A8: “Nekem Magyarország nem az anyaország. De nem is tekinthetjük annak, többes számban mondom, mert ők nem tekintenek minket magyarnak (Marosvásárhely, értelmiségi, 8.)

Magyarországon minden városban megvan, hogy ...az a román. A3: Igen, így hívják őket (minket), és ez nekem nagyon fáj. A8: Az a román. Pedig, itteni magyarok.

(Marosvásárhely, egybehangzó)

A4. Számomra a haza itt van (Romániára utal), Magyarország számomra nem az otthon. Egyszerűen nem éreztem ott magam jól, és a magyar emberek ott nem tudják, nem érzik annyira magyarnak magukat, mint én Romániában, ahogy magyarnak érzem magam. (Nagyvárad, értelmiségi, 4)

[...] Egyszer-egyszer jó magyarnak lenni, máskor nem annyira.

1f: El tudna mesélni egy ilyen helyzetet?

4f: Hát pl. odakint Magyarországon megrománoznak, ennyit tudok, hogy magyar vagyok, s odakint románoztak. Én büszke voltam rá, hogy magyar vagyok, s a többi nem érdekelt. (Csíkszereda, 4)

A1: *Hát, ha szabadon választhatnék, én inkább itt maradnék. Magyarország az kizárva. Azért mert ha oda elmész, azt mondják, hogy román vagy. Tehát ha mész, mit tudom én, nyugatabbra, ott már nem azt mondják, hogy ni, itt a román. Tehát Magyarország Románia között van ez az összetűzés, tehát itt magyarok vagyunk, ott románok, úgyhogy az tényleg teljesen kizárt. (Mezőbánd, értelmiségi, 1)*

IDENTITÁS-DISKURZUSOK

A fókuszcsopórtos beszélgetések során megfigyelhető volt, hogy helyszíntől függetlenül több kérdésben is megosztottak voltak a vélemények. A véleménykülönbségek mentén megfogalmazható két markáns diskurzus az erdélyi magyarok nemzetről, nemzeti hovatartozásáról alkotott képeről.

A diskurzus több reprezentációból tevődik össze, ami különböző aspektusait jellemzi a nemzetről való beszédmódnak. A két fő diskurzust a következőképpen neveztük el: az esszencialista-radikális, valamint a kvázi-primordialista, mérsékelt. A diskurzusok felosztása a geertzi nemzeti ideológiai diskurzus tipológiáját próbálják követni, de ez csak részben tehető meg, mert a primordialista diskurzus Geertznél főleg az állampolgár nemzeti ideológia jellemzőit követi, a mi esetünkben egy kvázi-primordialista diskurzusról beszélünk, amely ugyancsak kultúrnemzeti

alapvetésű, de van egy állampolgári nemzetfogalmi kiterjesztése a románok irányába. Ezért nevezük kvázi-primordialista, másként „mérsékelt” diskurzusnak (Geertz, 1973).

Ezek az alábbi dimenziók mentén a következőképpen építhetők fel:

Dimenziók	Esszencialista – radikális	Kvázi-primordialista – mérsékelt
Nemzet-konceptió	Tisztán magyar kultúrnemzeti, nincs átjárás a román nemzet irányába, van átjárási lehetőség a magyar állampolgárság irányába	Elsődlegesen magyar kultúrnemzeti, átjárási lehetőséggel az állampolgári nemzettudat, elsősorban a román nemzet irányában
Haza	Hazájuk: Erdély /Székelyföld, de ez nem tágítható Romániává. Ritkábban, homályos formában, megjelenik a magyar nyelvterület vagy történelmi „Nagy Magyarország” mint haza	Hazájuknak elsősorban Erdélyt tekintik, ami tovább tágítható Romániára, vagy közvetlenül Romániát, Magyarországot (vagy ennek történelmi változatát) mint hazát elutasítják
Állampolgárság	Román állampolgárság kényszer, magyar (kettős) állampolgárság iránti igény, a magyar 2005. dec. 5-i népszavazás súlyos érzelmi megrázkódtatás	Román állampolgárság elfogadása, semleges, inkább pozitív irányba hajló megélt magyar (kettős) állampolgárság iránti igény hiánya
Magyarország-hoz való viszony	Erős érzelmi azonosulás, igény magyar állampolgárságra, a 2005. dec. 5-i népszavazás súlyos érzelmi megrázkódtatás, „anyaország”-nak tekintik. Mint kivándorlási célország megjelenik, de nem domináns. Igényeket, elvárásokat fogalmaznak meg Magyarország irányába	Gyenge érzelmi azonosulás Magyarországgal. Nincs igény magyar állampolgárságra. Sérelmezik a magyarországi „románozást”, még „anyaország”-ként sem fogadják el. Mint célország nem jelenik meg, nincs is igényük rá
Romániához való viszony	Gyenge, ambivalens, negatív érzelmi azonosulás. A román állampolgárság, román kultúra ismerete mint kényszer	Ambivalens, inkább pozitív érzelmi azonosulás. A román állampolgárság, román kultúra ismerete mint előny
Csoport- sztereotípiák reprezentációk	Románokról differenciálatlan, negatív kép, a magyarokról csak részben differenciált, de pozitív kép	Románokról differenciált kép: erdélyi román pozitív – semleges, őromániai semleges – negatív kép A magyarokról differenciált, magyarországi negatív, erdélyi magyar pozitív kép

A két diskurzusformát nem úgy kell felfogni, hogy a magyarok Romániában elkülönülne a két diskurzus alapján különálló csoportokba. A diskurzusok csupán ideáltípusok, tehát az erdélyi magyarok körében sok esetben ezek keverednek, egyik vagy másik diskurzus elemei dominálhatnak, de nem képeznek egymással szemben álló csoportokat. A különböző diskurzusok „használata” szituációfüggő is lehet, egyes esetekben egyik, más esetekben a másik diskurzus egy-egy elemét vállalják.

KÖVETKEZTETÉSEK

A fókuszbeszélgetések számos fontos következtetést körvonalaztak, ezek részben differenciálatlanul, részben differenciáltan fogalmazhatók meg.

A nemzeti csoportkategóriák megjelölésekor diskurzív szinten egybehangzóan megjelenik az etnokulturális alapon meghatározott *magyar*, az ún. „egységes magyar nemzet” eszméje. Szociálpszichológiai értelemben, a saját csoport határainak kijelölésekor már árnyalódik a hely-

zet, az alanyok differenciáltan az *erdélyi magyarok* sajátos különállóságára is rámutatnak, eltérő csoportként érzékelve a magyarországi magyarokat. Az *erdélyi magyar* egy megjelölt (marked) csoport-kategória, mert kijelöli a csoport határait mind a magyarországiak, mind pedig a románok irányában (Barth, 1969: 15-16). Az érettségizett és felsőfokú képzettséggel rendelkezők esetében ez az etnokulturális csoport-határ-kijelölés még inkább kihangsúlyozódik, ők elválasztják a nemzet fogalmát bármilyen állampolgári vagy terület-alapú koncepciótól. A román nemzetiség kérdésében a *román* csoportkategoriót nem tartják magukra nézve érvényesnek, csupán a *román állampolgár* kategóriát, de a román állampolgári közösséghez tartozást már differenciáltan írják le, amelyet ideáltipikusan két diskurzuba különítettünk el a tanulmány végén.

A hazafogalom kérdésében az *Erdély/Románia* válaszvariánsok a legtöbb esetben nem egymás alternatívái, hanem kiegészítő kategóriák: emocionálisan inkább Erdély jelenti a hazát, míg Románia mint ennek kognitív kiterjesztése, „legitim” megfogalmazása. A válaszadók tudatában a romániai megélelés nem egységes, két típusba sorolható, az egyik egyértelműen negatív, másik esetben semleges, esetenként enyhén pozitív vonatkozásokkal.

A magyarországi magyarokhoz való viszony ellentmondásos, negatív indulatokkal összefonódva, mivel egybehangzó vélemények szerint a magyarországiak olyan csoport-határokat jelölnek ki, amely során a *magyar* kategóriából az erdélyi magyarok kiszorulnak. Az alanyok nagyobb része szerint Magyarország számukra nem haza. Még csak nem is *anyaország*. Egy kisebb csoport számára viszont a Magyarországgal való azonosulás minden vonatkozása pozitív töltetű.

A véleménykülönbségek mentén két markáns nemzeti diskurzus ideáltípusát különítettük el, amelyek eltérő perspektívát nyújtnak a nemzetről, román-magyar együttéléstől való beszédmódnak. A két fő diskurzust az esszencialista-radikális, valamint a kvázi-primordialista, mérsékeltnek neveztük el a geertzi nemzeti ideológiai diskurzus tipológiájára alapozva. Ezek a mindennapi életben sok esetben keverednek, egyik vagy a másik diskurzus elemei válnak dominánssá, de nem képeznek egymással szemben álló csoportokat a kisebbségiek körében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDERSON, Benedict
1994, *Imagined Communities*. In: HUTCHINSON, John – SMITH, Anthony D. (eds.): *Nationalism*. Oxford University Press, 89–95.
- BARTH, Fredrik
1969, *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Universitetsforlaget, Oslo.
- BRUBAKER, Rogers
1996, *Nationalism reframed*. Cambridge University Press
- BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT, Margit – FOX, Jon – GRANCEA, Liana
2006, [román ford. 2010] *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press, Princeton and Oxford
- CSEPELI György
1992, *Nemzet által homályosan*. Századvég, Budapest
- GEERTZ, G.
1973, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic.
- HOBSBAWM, Eric
1990, *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press
- HORVÁTH István
2006, *Kisebbség-szociológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák*. Cluj University Press, Kolozsvár
- PAPP Z. Attila – VERES Valér
2007, *Kárpát Panel. Gyorsjelentés*. MTA ENKI, Budapest
- SMITH, Anthony D.
1991, *National Identity*. Penguin LTD, London
- VERES Valér
2005, *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Akadémiai Kiadó, Budapest
2008a, A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest: MTA – MTK EB, 35-60.
2008b, Az erdélyi magyarok természetes nemzeti identitásának fő vonásai a *Kárpát Panel 2007* tükrében. *Erdélyi Társadalom – szociológiai folyóirat* (Kolozsvár), 1-2./2008.